

ВИВЧЕННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО СТЕРЕОТИПИ У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

Стаття присвячена аналізу проблеми формування стереотипів в інформаційному суспільстві у період суспільних трансформацій. У статті представлена авторська методика, спрямована на вивчення уявлень про стереотипи у студентів. Проаналізовано результати емпіричного дослідження уявлень про стереотипи у студентів-психологів.

Ключові слова: стереотип, стереотипізація, інформаційне середовище, суспільні трансформації.

Постановка проблеми. Проблема існування стереотипів у людському суспільстві не є новою, проте актуальність її в наш час не викликає сумніву. Сьогодні висуває підвищені вимоги до кожної особистості, яка живе в інформаційному суспільстві. Сучасна людина опиняється у вирі різноманітної інформації, зростає інформаційний потік на свідомість особистості.

В умовах суспільних трансформацій актуалізується проблема формування стереотипів, шаблонів мислення, патернів поведінки тощо. Це також зумовлено і підвищеним потоком інформації на особистість, і необхідністю виконання безлічі справ в обмежені терміни. Тому існування старих і формування нових стереотипів у таких умовах є незаперечним явищем. Саме цим зумовлена актуальність досліджуваної теми.

Проведений теоретико-психологічний аналіз сучасних досліджень засвідчив, що проблема формування стереотипів і явище стереотипізації в період суспільних трансформацій цікавлять багатьох дослідників. Феномен стереотипу активно представлений у сучасних наукових дослідженнях О. Блинової, Л. Потапенко, Л. Огородник, О. Химович, О. Самкової та ін.

У науковій праці О.Є. Блинової основна увага акцентується на особливостях впливу соціальних стереотипів на становлення світоглядних орієнтацій особистості і зазначається, що психологічні причини формування соціального стереотипу як універсального компонента людської свідомості пов'язані з особливостями сприйняття навколишнього світу [1]. Л.М. Огородник у своєму дослідженні розкриває сутність поняття «стереотип» та визначає основні шляхи подолання стереотипів у процесі підготовки педагогічних кадрів до інноваційної діяльності [2]. Л. Потапенко досліджує властивості, механізми та функціонування стереотипу як одного із засобів репрезентації «Іншого» [3]. О.М. Самкова приділяє увагу вивченню особливостей формування стереотипів професії у пси-

хологів, визначає основні джерела формування соціального стереотипу професії [4]. О. Химович визначає основні підходи, які є підґрунтям для наукового осмислення феномена стереотипізації як складової частини соціокультурного середовища [6].

Мета статті. Головною метою цієї роботи є висвітлення авторської методики для вивчення уявлень про стереотипи та психологічний аналіз результатів пілотажного дослідження, спрямованого на вивчення уявлень про стереотипи у студентів-психологів.

Виклад основного матеріалу. Протягом 2017 р. було проведено пілотажне дослідження, спрямоване на вивчення уявлень про стереотипи серед студентів різних курсів (1, 5 та 7 курс) Київського університету імені Б. Грінченка. Загалом у дослідженні брали участь 37 осіб, із них – 6 чоловічої статі та 31 – жіночої, що навчаються за спеціальністю «Практична психологія».

Для дослідження уявлень про стереотипи у студентів – майбутніх психологів була розроблена авторська методика, яка включала питання-твердження, що охоплювали три основні складники уявлень про стереотипи, а саме – когнітивний, емоційний і поведінковий. Таким чином, всі питання-твердження анкети умовно можна згрупувати за цими трьома компонентами. Питання-твердження анкети представлені у табл. 1.

Студентам необхідно було визначити власне ставлення до запропонованих тверджень: або повністю погодитися (відповідь: так), або частково погодитися (швидше так, ніж ні), або ж не погодитися (відповідь: ні), чи частково не погодитися (швидше ні, ніж так). Отримані результати за всією вибіркою представлені у табл. 2.

Проаналізуємо отримані в процесі дослідження результати за всіма питаннями-твердженнями, представленими в анкеті. Для полегшення обробки результатів всі варіанти відповідей можна умовно поділити на дві групи: а) ствердні, або

позитивні (так; швидше так, ніж ні); б) заперечні, або негативні (ні; швидше ні, ніж так).

На перше питання-твердження «У своєму житті я часто користуюся стереотипами» більшість учасників опитування (25 осіб) дали негативну відповідь (ні – 21,6%; швидше ні, ніж так – 46%). Це означає, що на свідомому рівні більшість учасни-

ків опитування уникає використання стереотипів у повсякденних життєвих ситуаціях. 12 осіб дали позитивну відповідь щодо використання стереотипів у повсякденному житті (так – 2,7%; швидше так, ніж ні – 29,7%), що може свідчити про відсутність негативного ставлення до існування стереотипів у цілому.

Таблиця 1

Питання-твердження, що представлені в анкеті, та співвіднесення їх із відповідними компонентами

№ п/п	Питання-твердження	Компонент до якого належить твердження		
		когнітивний	емоційний	поведінковий
1.	У своєму житті я часто користуюся стереотипами			+
2.	Стереотипи полегшують життя людини й економлять час			+
3.	Користуючись стереотипами, людина легко може помилитися	+		
4.	У використанні стереотипів у повсякденному житті я не бачу нічого поганого		+	
5.	Стереотипи звужують поле пошуку у вирішенні проблем і дають можливість знайти оптимальне рішення	+		
6.	Стереотипами користуються лише люди недалекоглядні, а також ті, що мислять поверхово	+		
7.	Використання стереотипів у житті може мати і негативні наслідки		+	
8.	Сучасне життя неможливе без стереотипів	+		
9.	Я негативно ставлюся до існування стереотипів у суспільстві		+	
10.	Професійні стереотипи можуть зашкодити професійній діяльності	+		
11.	Професійні стереотипи полегшують професійну діяльність			+
12.	Використання професійних стереотипів – це шлях до професійної деформації особистості			+

Таблиця 2

Результати дослідження уявлень про стереотипи у студентів-майбутніх психологів

№ п/п	Питання-твердження	Варіанти відповідей (кількість осіб та %)			
		Так	Швидше так, чим ні	Ні	Швидше ні, чим так
1.	У своєму житті я часто користуюся стереотипами	1 (2,7%)	11 (29,7%)	8 (21,6%)	17 (46%)
2.	Стереотипи полегшують життя людини й економлять час	4 (10,8%)	7 (19%)	13 (35,1%)	13 (35,1%)
3.	Користуючись стереотипами, людина легко може помилитися	24 (65%)	13 (35%)	0	0
4.	У використанні стереотипів у повсякденному житті я не бачу нічого поганого	2 (5,4%)	10 (27%)	6 (16,2%)	19 (51,3%)
5.	Стереотипи звужують поле пошуку у вирішенні проблем і дають можливість знайти оптимальне рішення	5 (13,5%)	13 (35,1%)	13 (35,1%)	6 (16,2%)
6.	Стереотипами користуються лише люди недалекоглядні, а також ті, що мислять поверхово	8 (21,6%)	18 (48,6%)	5 (13,5%)	5 (13,5%)
7.	Використання стереотипів у житті може мати і негативні наслідки	23 (62,1%)	13 (35,1%)	1 (2,7%)	0
8.	Сучасне життя неможливе без стереотипів	11 (29,7%)	7 (19%)	12 (32,4%)	7 (19%)
9.	Я негативно ставлюся до існування стереотипів у суспільстві	6 (16,2%)	19 (51,3%)	6 (16,2%)	6 (16,2%)
10.	Професійні стереотипи можуть зашкодити професійній діяльності	19 (51,3%)	14 (37,8%)	0	4 (10,8%)
11.	Професійні стереотипи полегшують професійну діяльність	1 (2,7%)	12 (32,4%)	15 (40,5%)	9 (24,3%)
12.	Використання професійних стереотипів – це шлях до професійної деформації особистості	11 (29,7%)	17 (46%)	6 (16,2%)	3 (8,1%)

Несподіваними виявилися відповіді на друге питання-твердження «Стереотипи полегшують життя людини й економлять час». Як свідчить проведений теоретичний аналіз психологічної літератури, однією з позитивних сторін стереотипів є можливість зекономити час і зусилля людини для більш важливих мисленнєвих задач [5]. Проте більшість учасників опитування (26 осіб) негативно оцінили це твердження (ні – 35,1%; швидше ні, ніж так – 35,1%). Отримані дані можуть свідчити про те, що більшість опитуваних або не знає про функції стереотипів у суспільстві, або ж власне негативне ставлення до них не дозволяє помітити позитивні аспекти існування стереотипів. Серед опитуваних 11 осіб погодилися з другим твердженням (так – 10,8%; швидше так, ніж ні – 19%).

Лише позитивні відповіді учасники опитування дали на третє питання-твердження «Користуючись стереотипами, людина легко може помилитися» – 37 осіб (так – 65%; швидше так, ніж ні – 35%). Очевидно, що зазначене твердження є істинним і широковідомим, і тому всі опитувані цілком із ним погодилися.

На четверте питання-твердження «У використанні стереотипів у повсякденному житті я не бачу нічого поганого» учасники опитування дали різні відповіді. Більшість опитуваних (25 осіб) дали негативну відповідь (ні – 16,2%; швидше ні, ніж так – 51,3%). Тобто, 67,5% учасників опитування бачать «погане» у використанні стереотипів у повсякденному житті, в них є таке усвідомлення. 12 осіб позитивно ставиться до використання стереотипів у повсякденному житті (так – 5,4%; швидше так, ніж ні – 27%), хоча й усвідомлюють, що, користуючись стереотипами, людина легко може помилитися (відповіді на друге твердження).

Цікавими виявилися відповіді учасників дослідження на п'яте питання-твердження «Стереотипи звужують поле пошуку у вирішенні проблем і дають можливість знайти оптимальне рішення», у цьому разі позитивні відповіді (так – 13,5%; швидше так, ніж ні – 35,1%) та негативні (ні – 35,1%; швидше ні, ніж так – 16,2%) відповіді розподілилися майже порівну. Таке твердження здається правильним на перший погляд, але все ж таки вимагає замислитися над ним.

На шосте питання-твердження «Стереотипами користуються лише люди недалекоглядні, а також

ті, що мислять поверхово» більшість учасників дослідження (26 осіб) відповіли позитивно (так – 21,6%; швидше так, ніж ні – 48,6%), тоді як негативну відповідь дали 10 осіб (ні – 13,5%; швидше ні, ніж так – 13,5%). А от щодо сьомого питання-твердження «Використання стереотипів у житті може мати і негативні наслідки», то тут всі опитувані виявилися майже одноставними. Так, погодилися із цим твердженням 36 осіб (так – 62,1%; швидше так, ніж ні – 35,1%), і лише один учасник дослідження не погодився із цим твердженням. Майже порівну розподілилися відповіді опитуваних на восьме питання-твердження «Сучасне життя неможливе без стереотипів». Зокрема, погодилися з цим твердженням 18 осіб (так – 29,7%; швидше так, ніж ні – 19%), а негативну відповідь дали 19 осіб (ні – 32,4%; швидше ні, ніж так – 19%).

Дев'яте питання-твердження «Я негативно ставлюся до існування стереотипів у суспільстві» вимагало від учасників опитування визначити власне емоційне ставлення до існування стереотипів. Більшість учасників дослідження (25 осіб) погодилися з цим твердженням (так – 16,2%; швидше так, ніж ні – 51,3%), не погодилися з цим твердженням 12 осіб (ні – 16,2%; швидше ні, ніж так – 16,2%). Таким чином, більшість опитуваних негативно ставиться до існування стереотипів у суспільстві.

Десяте питання-твердження «Професійні стереотипи можуть зашкодити професійній діяльності» стосувалося уявлень студентів про стереотипи професійної діяльності для з'ясування наявності знань у студентів про цю проблему. Відповіді на це питання-твердження показали наявність у студентів знань про професійні стереотипи. Так, із поданим твердженням погодилися 33 особи (так – 51,3%; швидше так, ніж ні – 37,8%), а не погодилися 4 учасники дослідження (швидше ні, ніж так – 10,8%).

Різними виявилися відповіді учасників опитування на одинадцяте питання-твердження «Професійні стереотипи полегшують професійну діяльність», що також стосувалося проблеми професійних стереотипів. Більшість опитуваних (24 особи) не погодилися з цим твердженням (ні – 40,5%; швидше ні, ніж так – 24,3%). Позитивну відповідь на це твердження дали 13 осіб (так – 2,7%; швидше так, ніж ні – 32,4%).

На дванадцяте питання-твердження «Використання професійних стереотипів – це шлях до професійної деформації особистості» більшість учасників (28 осіб) дали позитивну відповідь (так – 29,7%; швидше так, ніж ні – 46%), не погодилися з твердженням 9 осіб (ні – 16,2%; швидше ні, ніж так – 8,1%). Таким чином, можна констатувати, що більшість опитуваних все ж таки усвідомлюють тісний зв'язок між професійними стереотипами

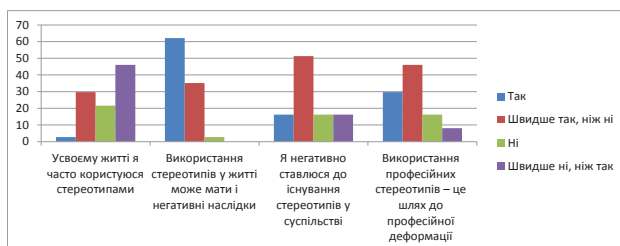

Рис. 1. Результати за деякими питаннями опитувальника

та професійною деформацією. Найбільш цікаві результати подані у вигляді діаграм (рис. 1).

Висновки. Стереотип є невід'ємним елементом пізнання і свідомості в сучасному суспільстві. Тому дослідження соціальних стереотипів, їх особливостей є досить перспективними, зважаючи на ті трансформації, які переживає суспільство. Стереотип функціонує на основі сприйняття, не пов'язаного з прямим досвідом. Чимало стереотипів виникає стихійно і спонтанно через потребу економії уваги у процесі засвоєння досвіду інших людей і попередніх поколінь, досвіду, закріпленого у вигляді звичних уявлень. Вони формуються шляхом неодноразового смислового й емоційного акцентування свідомості людей на тих чи інших явищах, подіях, багаторазового їх сприйняття та фіксування у пам'яті.

Стереотипи виступають відносно стійкими формами реагування особистості на конкретну ситуацію, впливають на її ставлення до об'єкта, що проявляється як на свідомому, так і несвідомому рівнях, частіше в умовах обмеженого часу чи браку інформації. Стереотипи є обов'язковими компонентами когнітивної сфери людини, мають психофізіологічне підґрунтя і впливають на формування оцінних суджень та уявлень про об'єкти.

Зазначені теоретичні аспекти підтверджуються результатами проведеного пілотажного дослідження, спрямованого на вивчення уявлень про стереотипи у студентів-психологів. У цілому на когнітивному рівні студенти володіють необхідною інформацією про стереотипи, їх формування та функціонування, а також вплив на професійну діяльність. Зокрема, на свідомому рівні більшість учасників опитування уникають використання стереотипів у повсякденних життєвих ситуаціях і негативно ставиться до існування стереотипів у суспільстві, усвідомлюють тісний зв'язок між професійними стереотипами та професійною деформацією. Всі опитувані погоджуються з думкою про те, що, користуючись стереотипами, можна легко помилитися. Результати проведеного пілотажного дослідження надалі враховува-

тимуться у розробці відповідних навчальних курсів для студентів-психологів з метою отримання студентами ґрунтовніших знань про стереотипи, їх функції у суспільстві та явища стереотипізації в умовах суспільних трансформацій.

Література:

1. Блинова О.Є. Роль соціальних стереотипів у становленні світоглядних орієнтацій особистості. Психологія і особистість. Полтава: Полтавський національний педагогічний університет ім. В.Г. Короленка. 2015. № 2 (8). С. 58–70.
2. Огородник Л.М. Стереотип як соціально-психологічний феномен у контексті підготовки педагогічних кадрів до інноваційної діяльності. Педагогічний дискурс: збірник наук. праць. Хмельницький: ХГПА, 2009. Вип. 6. С. 142–145.
3. Потапенко Л. Стереотип як засіб репрезентації «Іншого» в діяльності. Наукові записки. Серія «Культурологія». Матеріали VI Міжнародної наук. конференції «Культура в горизонті сталих і плінних ідентичностей» (12–13 квітня 2013 р., м. Острогож). Ч. 2. С. 337–340.
4. Самкова О.М. Особливості формування стереотипів професії у психологів. Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Додаток 2 до Вип. 36: Тематичний випуск «Проблеми емпіричних досліджень у психології». К.: Гнозис, 2016. С. 69–76.
5. Ткачишина О.Р. Особливості формування стереотипів в умовах суспільних трансформацій. Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Додаток 2 до Вип. 36: Тематичний випуск «Проблеми емпіричних досліджень у психології». К.: Гнозис, 2016. С. 114–121.
6. Химович О. Стереотип: теоретико-методологічні підходи до інтерпретації. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. 2013. Вип. 59–60. С. 66–76.

Ткачишина О. Р. Изучение представлений о стереотипах у студентов-психологов

Статья посвящена анализу проблемы формирования стереотипов в информационном обществе в период общественных трансформаций. В статье представлена авторская методика, направленная на изучение представлений о стереотипах студентов. Проанализированы результаты эмпирического исследования представлений о стереотипах студентов-психологов.

Ключевые слова: стереотип, стереотипизация, информационная среда, общественные трансформации.

Tkachyshyna O. R. Studying of representations about stereotypes at students-psychologists

The article is devoted to the analysis of the problem of formation of stereotypes in the information society during the period of social transformations. The article presents the author's technique aimed at studying the perceptions of stereotypes in students. The results of empirical research on stereotypes of students-psychologists are analyzed.

Key words: stereotype, stereotyping, information environment, social transformations.